

Rozdział 1. Kilka uwag o funkcjach egzekucji sądowej

dr hab. Tadeusz Zembrzuski, prof. UW

Na zorganizowanej przez Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Izbę Komorniczą w Krakowie i Ośrodek Naukowo-Szkoleniowy przy Krajowej Radzie Komorniczej ogólnopolskiej konferencji naukowej pt. „Prawa wierzyciela a ochrona dłużnika w egzekucji”¹ wyodrębniono problematykę teorii od praktyki prawa procesowego, co z jednej strony świadczy o ich odrębności, z drugiej pokazuje, że głębsza refleksja jednak nie powinna pozostawiać najmniejszych wątpliwości co do ich wzajemnego powiązania, zależności i koegzystencji. Zastosowanie takiego zabiegu przez organizatorów konferencji pozwoliło uzmysłowić, że wśród zagadnień teoretycznych postępowania egzekucyjnego istotne znaczenie, obok zasad postępowania², mają funkcje i cele³, którym postępowanie to powinno służyć. Efektywna realizacja praw wierzyciela powiązana z zapewnieniem niezbędnej ochrony praw dłużnika nie może bowiem abstrahować od celów postępowania, na osiągnięcie których jest ono ukierunkowane.

Postępowanie sądowe w sprawach cywilnych jest działalnością celową⁴, a problematyka celów oraz funkcji jest nader złożona nie tylko w stadium rozpoznawczym, lecz także w stadium egzekucyjnym sprawy cywilnej. Bez wąt-

¹ Kraków, 11.6.2021 r.

² Zob. *P. Pogonowski*, Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne, Warszawa 2007, s. 113 i n.

³ Odnośnie do relacji tych pojęć zob. *P. Wieczorek*, Funkcje postępowania egzekucyjnego i zabezpieczającego, Problemy Egzekucji 2000, Nr 7, s. 26 i n.

⁴ Zob. *W. Berutowicz*, Funkcja ochronna postępowania cywilnego, w: *M. Jędrzejewska, T. Ereciński* (red.), Studia z prawa postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Zbigniewa Resicha, Warszawa 1985, s. 20 i n.; *R. Kułski*, Cel i funkcje postępowania cywilnego, w: *K. Markiewicz, A. Torbus* (red.), Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego, Warszawa 2014, s. 444 i n.

pienia zasługuje ona na szersze ujęcie oraz odrębną analizę⁵. W ramach niniejszych uwag wypada zwrócić uwagę, że cele determinują funkcje określonego postępowania⁶, przy czym funkcje te nie istnieją w oderwaniu od samego postępowania, lecz stanowią jego element, tworząc określony jego model⁷.

Postępowanie cywilne *in gremio* pełni funkcję ochronną odnoszącą się do określonych dóbr⁸, służy ustalaniu i urzeczywistnianiu norm indywidualno-konkretnych⁹. Postępowanie egzekucyjne ujmowane bądź jako całość kształt materii uregulowanej w części trzeciej KPC¹⁰, bądź w węższym ujęciu jako tzw. właściwe postępowanie egzekucyjne, ma zasadniczo na celu przeprowadzenie egzekucji oraz dokonanie podziału sumy uzyskanej z egzekucji¹¹. Egzekucja sądowa, w przeciwieństwie do postępowania rozpoznawczego, nie służy zweryfikowaniu zasadności roszczenia procesowego¹² w postaci kompletnego i sprawiedliwego rozstrzygnięcia sprawy cywilnej w zachowaniu wymagań rzetelnego procesu, lecz polega na przymusowym wykonaniu obowiązków o charakterze cywilnoprawnym¹³. Jest bowiem immanentnie łączona z pojęciem „wykonywania”, odnoszonym zazwyczaj do wykonywania orzeczeń¹⁴.

⁵ Szerzej zob. T. Zembrzusi, Funkcje i cele egzekucji sądowej, w: J. Jagiela, R. Kułski (red.), Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Andrzejowi Marciniakowi, Warszawa 2022 (w druku).

⁶ Zob. M. Sawczuk, O celach i funkcjach postępowania cywilnego procesowego i nieprocesowego (niespornego), w: A. Marciniak (red.), *Symbolae Vitoldo Broniewicz dedicatae*. Księga pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza, Łódź 1998, s. 327 i n.

⁷ Por. S. Włodyka, Pojęcie postępowania cywilnego i jego rodzaje, w: J. Jodłowski (red.), *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*, Ossolineum 1974, s. 282 i n.

⁸ Zob. W. Berutowicz, Funkcja ochronna postępowania cywilnego, s. 19 i n.; M. Walasik, *Analogia w prawie procesowym cywilnym*, Warszawa 2013, s. 133 i n.

⁹ Zob. J. Wróblewski, Norma generalna i norma indywidualna, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Humanistyczno-Społeczne* 1962, Nr 23, s. 3 i n.; A. Marciniak, *Sądowe postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych*, Warszawa 2019, s. 21.

¹⁰ Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tj. Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.).

¹¹ Por. J. Jankowski, *Uczestnicy sądowego postępowania egzekucyjnego*, Łódź 1992, s. 39 i n.

¹² Por. H. Trammer, *Następcza bezprzedmiotowość procesu cywilnego*, Kraków 1950, s. 14 i n.; R. Kułski, *Cel i funkcje postępowania cywilnego*, s. 464 i n.

¹³ Zob. F. Kruszelnicki, *Zarys systemu polskiego prawa egzekucyjnego i zabezpieczającego*, Warszawa 1934, s. 5.

¹⁴ Zob. E. Wengerek, Pojęcie, przedmiot i przesłanki postępowania egzekucyjnego i zabezpieczającego, w: J. Jodłowski (red.), *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*, Ossolineum 1974, s. 339 i n.

Podstawą egzekucji jest tytuł egzekucyjny przekształcony w drodze postępowania klauzulowego w tytuł wykonawczy¹⁵, który stanowi centralną oś postępowania egzekucyjnego¹⁶. Organy egzekucyjne są zobligowane do wykonania obowiązku stwierdzonego w akcie prawnym, zaliczonego przez ustawodawcę do enumeratywnego katalogu tytułów egzekucyjnych, charakteryzujących się mocą wykonania¹⁷. Doniosłość postępowania egzekucyjnego wyraża się w tym, że stanowi ono warunek *sine qua non* realizacji norm prawa prywatnego¹⁸. Skoro egzekucja sądowa umożliwia urzeczywistnianie różnego rodzaju aktów ochrony prawnej, a realizacja norm prawnych prawa materialnego usprawnia obrót prawny¹⁹, to podstawowe znaczenie należy przyznać funkcji ochronnej. Realizacja prawa podmiotowego jest bowiem celem egzekucji²⁰, zaś w piśmiennictwie trafnie akcentuje się, że jest ona „niezwykłym instrumentem prawno-procesowym w skutecznej realizacji norm prawnych”²¹. Efektywna egzekucja jest immanentną częścią składową szeroko rozumianego prawa do rzetelnego procesu, zaś „gwarancja szybkiego wykonania orzeczenia jest kwintesencją sprawiedliwości”²².

Obok funkcji ochronnej na wyróżnienie zasługuje także funkcja wychowawcza. W tym aspekcie rola egzekucji sądowej, przejawiająca się kreowaniem postaw obywateli w zakresie przestrzegania przepisów oraz wypełniania zobowiązań cywilnoprawnych, ma wymiar społeczno-gospodarczy²³. Już choćby perspektywa podejmowania działań i dokonywania czynności egzekucyjnych powinna skłaniać potencjalnych dłużników do dobrowolnego zaspokajania roszczeń i regulowania zobowiązań. Świadomość istnienia skutecznych i nieuchronnych instrumentów procesowych przymuszających do realizacji

¹⁵ Szerzej zob. *M. Muliński*, Postępowanie o nadanie klauzuli wykonalności krajowemu tytułowi egzekucyjnemu, Warszawa 2005, s. 89 i n.; *tenże*, Zmiany w postępowaniu klauzulowym a bezpieczeństwo obrotu prawnego oraz prawo do szybkiego i skutecznego załatwienia sprawy cywilnej, w: *S. Cieślak* (red.), Założenia aksjologiczne nowelizacji KPC z 4 lipca 2019 r., Łódź 2020, s. 267 i n.

¹⁶ Zob. *M. Uliasz*, w: *K. Flaga-Gieruszyńska* (red.), System Postępowania Cywilnego. Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne, Warszawa 2021, s. 441 i n.

¹⁷ Zob. *A. Klich*, w: *K. Flaga-Gieruszyńska* (red.), System Postępowania Cywilnego. Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne, Warszawa 2021, s. 683 i n.

¹⁸ Por. *E. Wengerek*, Pojęcie, przedmiot i przesłanki postępowania egzekucyjnego i zabezpieczającego, s. 335.

¹⁹ Por. *M. Walasik*, Analogia w prawie procesowym cywilnym, s. 133 i n.

²⁰ Zob. *W. Miszewski*, Proces cywilny w zarysie. Część druga, Warszawa 1948, s. 17.

²¹ Por. *A. Marciniak*, Sądowe postępowanie egzekucyjne, 2019, s. 22.

²² Zob. *A. Łazarska*, Rzetelny proces cywilny, Warszawa 2012, s. 308 i n.

²³ Por. *A. Marciniak*, Sądowe postępowanie egzekucyjne, 2019, s. 26.

obowiązków cywilnoprawnych zapewnia poczucie bezpieczeństwa prawnego, a także stymuluje w społeczeństwie wzrost przekonania co do celowości poszukiwania ochrony prawnej na drodze sądowej.

Dłużnik powinien dobrowolnie zaspokoić roszczenie określone w tytule wykonawczym, choć w praktyce wielokrotnie unika on zaspokojenia roszczenia wierzyciela lub nie ma faktycznej możliwości jego spełnienia²⁴. W takim wypadku wierzycielowi przysługuje kierowane do państwa roszczenie o charakterze publicznoprawnym, którego realizacja ma przymusić dłużnika do spełnienia ciężącego na nim obowiązku²⁵. Zainteresowany podmiot ma prawo oczekiwać, „aby państwo wywarło na przeciwnika przymus celem zaspokojenia należnego jednostce świadczenia”²⁶. Wykonanie przymusowe zazwyczaj przynosi wierzycielowi mniej korzyści od wykonania dobrowolnego, lecz umożliwia doprowadzenie do pożądanego stanu, jaki powinien wprowadzić podmiot zobowiązany. Egzekucję sądową należy zatem postrzegać jako sankcję prawną, której zastosowanie wiąże się ze ziszczeniem się „nowego stanu rzeczy, wywołanego dokonaniem przymusowym pewnych czynności bądź w miejsce dłużnika, bądź przez niego samego”²⁷.

Przymus jest najsurowszą sankcją z zakresu prawa cywilnego²⁸. Jako atrybut władzy państwowej cechuje on egzekucję sądową, która pełni w tym wypadku funkcję represyjną. Przymus odróżnia egzekucję od dobrowolnego spełnienia świadczenia przez zobowiązanego, zaś możliwość jego stosowania jest traktowana jako element definiujący egzekucję sądową²⁹, przy zastrzeżeniu, że egzekucja może obejmować wyłącznie środki przymusu limitowane ustawą³⁰. Mamy w tym wypadku do czynienia z niezbędnym elementem systemu ochrony prawnej, a nie z przyzwoleniem stosowania sankcjonowanej przez prawo przemocy³¹. Uzyskanie od dłużnika należnego wierzycielowi

²⁴ Zob. *E. Wengerek*, Problemy egzekucji sądowej w sprawach cywilnych, NP 1963, Nr 7–8, s. 50 i n.

²⁵ Zob. *F. Kruszelnicki*, Zarys systemu, s. 7 i n.

²⁶ Zob. *J. Korzonek*, Postępowanie egzekucyjne i zabezpieczające. Tom I (art. 508–597), Kraków 1934, s. 323.

²⁷ Zob. *M. Waligórski*, Proces cywilny. Funkcja i struktura, Warszawa 1947, s. 109.

²⁸ Por. *A. Marciniak*, Podstawa egzekucji sądowej (tytuł wykonawczy), Łódź 1991, s. 14 i n.

²⁹ Zob. *E. Wengerek*, Sądowe postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych, Warszawa 1978, s. 15 i n.

³⁰ Zob. *E. Wengerek*, Pojęcie, przedmiot i przesłanki postępowania egzekucyjnego i zabezpieczającego, s. 338.

³¹ Por. *H.F. Gaul*, Ochrona prawna w egzekucji w świetle podstaw konstytucyjnych i dogmatycznych, PPE 2003, Nr 1, s. 34.

świadczenia ustalonego w tytule wykonawczym, względnie w tytule egzekucyjnym, byłoby niemożliwe, a co najmniej znacznie utrudnione, bez funkcjonowania zróżnicowanych instrumentów przełamania woli podmiotu zobowiązanego do określonego świadczenia.

Nieuchronność zastosowania środków przymusu państwowego jest uwarunkowana prawidłowym i optymalnym zorganizowaniem systemu egzekucji sądowej. Komornik sądowy lub sąd rejonowy – jako organy egzekucyjne – realizują funkcję represyjną egzekucji w drodze sformalizowanych, uporządkowanych i sekwencyjnie powiązanych czynności egzekucyjnych. Należy mieć jednak na względzie, że każde działanie zawierające w sobie elementy przymusu stanowi daleko idącą ingerencję w sferę wolności oraz praw człowieka i obywatela, wśród których wskazuje się m.in. prawo do wolności osobistej, nietykalności, prawo własności oraz innych praw majątkowych, nienaruszalności mieszkania i miru domowego, a nawet wolności działalności gospodarczej³². W związku z powyższym realizacja funkcji represyjnej egzekucji sądowej wymaga zachowania adekwatności stosowanych *ad casum* środków przymusu. Ocena jej spełnienia wymaga uwzględnienia okoliczności konkretnej sprawy egzekucyjnej, rodzaju składników majątku, z których prowadzona jest egzekucja, a także formułowanych żądań i dokonywanych czynności podmiotów zaangażowanych w przebieg postępowania³³. Wymagane jest także zapewnienie kontroli procesowej sądu nad czynnościami egzekucyjnymi organów prowadzących postępowanie³⁴. Podmioty te nie wykonują wprawdzie funkcji jurysdykcyjnych, lecz ich działania muszą podlegać rozbudowanemu i wielopoziomowemu nadzorowi³⁵. Pełniący podstawową rolę nadzór judykacyjny umożliwia korektę wadliwych czynności w postaci ich uchylenia lub zmiany, względnie dokonania ich w prawidłowy sposób. Pożądaný efekt może być osiągnięty za pomocą zróżnicowanych środków prawnych – w postaci zażalenia, skargi na czynności komornika, zarzutów przeciwko planowi podziału sumy uzyskanej z egzekucji, a nawet bez inicjatywy zainteresowanego podmiotu,

³² Por. A. Marciniak, Sądowe postępowanie egzekucyjne, 2019, s. 23.

³³ Por. K. Flaga-Gieruszewska, w: K. Flaga-Gieruszewska (red.), System Postępowania Cywilnego, 2021, s. 223.

³⁴ Szerzej zob. T. Zembrzusi, Zarządzenia sądu z urzędu a odpowiedzialność odszkodowawcza komornika sądowego i Skarbu Państwa, w: J. Jagiela (red.), Sądowe postępowanie egzekucyjne. Nowe wyzwania i perspektywy, Warszawa 2020, s. 123 i n.

³⁵ Zob. A. Marciniak, Nadzór judykacyjny nad czynnościami komornika, PPE 2006, Nr 11, s. 13 i n.; H. Pietrzkowski, Nadzór sądu nad czynnościami komornika po zmianach wprowadzonych ustawą z dnia 22 marca 2018 r., o komornikach sądowych, Przegląd Sądowy 2019, Nr 6, s. 36 i n.

w drodze wydawanych przez sąd z urzędu zarządzeń³⁶. Podkreślenia wymaga, że przyjęty w postępowaniu egzekucyjnym model środków prawnych służy ocenie prawidłowości czynności komornika sądowego pod względem formalnoprawnych podstaw ich podjęcia³⁷. Ewentualne naruszenia praw podmiotowych dłużnika lub innych podmiotów mogą być weryfikowane w drodze odmiennych instrumentów prawnych w postaci umieszczonych poza właściwym postępowaniem egzekucyjnym powództw przeciw egzekucyjnym, jako środków obrony co do *meritum*³⁸.

Takie ukształtowanie egzekucji sądowej pozostaje w związku z postulatem zapewnienia jej sprawności i efektywności. Przymioty te stanowią cechę egzekucji³⁹, norma z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP gwarantująca każdemu prawo do rozpoznania sprawy bez zbędnej zwłoki ma zastosowanie w stadium egzekucyjnego sprawy cywilnej⁴⁰. Dążenie do ich realizacji powinno jednak uwzględniać, że nawet najlepsze rozwiązania normatywne, prawidłowa organizacja pracy oraz sprawność organów egzekucyjnych nie są w stanie zapewnić egzekucji pełnej efektywności. Skuteczność egzekucji sądowej, w tym zwłaszcza egzekucji świadczeń pieniężnych, zależy wielokrotnie od zapobiegliwości i kreatywności wierzycieli już na etapie nawiązywania relacji prywatnoprawnych⁴¹.

Cel i przedmiot postępowania egzekucyjnego sprawiają, że stanowi ono forum ścierania się, co do zasady przeciwstawnych, interesów wierzyciela i dłużnika. Spojrzenie przez pryzmat funkcji i celów postępowania egzekucyjnego skłania do wyrażenia przekonania, że obowiązki państwa w zakresie stworzenia warunków do prawa do sądu w sposób jednoznaczny przemawiają za preferowaniem interesów wierzyciela. Ponadczasowy charakter ma konstatacja, że „przepisy o egzekucji mają w pierwszym rzędzie i przede wszystkim na oku

³⁶ Zob. E. Wengerek, Sądowe postępowanie egzekucyjne, s. 132 i n.; T. Zembrzusi, Zarządzenia sądu z urzędu, s. 147 i n.

³⁷ Zob. J. Studzińska, w: K. Flaga-Gieruszyńska (red.), System Postępowania Cywilnego. Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne, Warszawa 2021, s. 334 i n.

³⁸ Zob. A. Marciniak, Nadzór judykacyjny, s. 16 i n.

³⁹ Zob. M. Allerhand, Egzekucja sądowa. Część ogólna. Stenogram wykładów, Lwów 1929, s. 92 i n.

⁴⁰ Zob. F. Zedler, Sądowe postępowanie egzekucyjne w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego w latach 1985–2008, w: T. Ereciński, K. Weitz (red.), Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego. Serock k. Warszawy 24–26 września 2009 r., Warszawa 2010, s. 245.

⁴¹ Por. M. Romańska, Badanie okoliczności materialnoprawnych w postępowaniu klauzulowym i egzekucyjnym, w: M. Dziurda, T. Zembrzusi (red.), Praktyka wobec nowelizacji postępowania cywilnego – konsekwencje zmian, Warszawa 2021, s. 489 i n.

jego interes⁴². Egzekucja sądowa powinna być ukierunkowana na sprawną i efektywną realizację uzyskanego przez ten podmiot tytułu wykonawczego. Równie ważne jest jednak prowadzenie jej z zachowaniem należytej staranności, dzięki czemu dokonywane czynności powinny być wolne od błędów, uchybień i wątpliwości.

Każde postępowanie prowadzone przed organami władzy publicznej wiąże się z ryzykiem oraz niebezpieczeństwem nieuzasadnionego i niesłusznego urzeczywistnienia określonych roszczeń⁴³. Obawa naruszania praw zarówno dłużnika, jak i podmiotów trzecich, jest immanentnie powiązana z egzekucją sądową. Wystąpienie takich sytuacji ma daleko idące skutki i następstwa o charakterze społecznym oraz życiowym. Uwzględnienie celu egzekucji jako postępowania ukierunkowanego na przymusowe zaspokojenie roszczenia nie może abstrahować od tych kwestii. Należyście konstruowane postępowanie wymaga zatem uwzględniania oraz optymalnego wyważenia nie tylko interesów wierzyciela, lecz także dłużnika⁴⁴. W efekcie akcentuje się rolę i znaczenie „humanizmu właściwego prawu cywilnemu procesowemu”, tworzy się instrumenty ochrony przed bezprawną lub zbyt uciążliwą egzekucją, a także zwraca uwagę na obowiązywanie zasady poszanowania godności człowieka⁴⁵.

Ochrona dłużnika nie ogranicza się do zapewnienia mu niezbędnych do egzystencji środków⁴⁶. Obowiązkiem ustawodawcy jest takie ukształtowanie reguł i mechanizmów egzekucji sądowej, aby wszelkie dokonywane w toku czynności zmierzające do zaspokojenia roszczenia były precyzyjne i ściśle określone, wolne od uznaniowości, niepodlegające wykładni rozszerzającej ani analogii. Z drugiej strony instrumenty nadzoru powinny być wolne od elementów paternalizmu, a potrzeba ochrony dłużnika nie powinna zmierzać do wypaczania egzekucji przez nierespektowanie zasady równości stron oraz

⁴² Zob. K. Korzonek, Ochrona dłużnika przeciw egzekucji, *Głos Prawa* 1936, Nr 10–12, s. 462.

⁴³ Por. M. Waligórski, *Proces cywilny*, s. 114 i n.

⁴⁴ Zob. J. Misztal-Konecka, *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne w sprawach cywilnych*, Warszawa 2019, s. 172 i n.

⁴⁵ Zob. W. Siedlecki, Realizacja ochrony cywilnoprawnej jednostki w postępowaniu egzekucyjnym, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego* 1979, Nr 85, s. 70 i n.; A. Zieliński, Pojmowanie godności ludzkiej w świetle praw ekonomicznych i socjalnych, w: *Godność człowieka a prawa ekonomiczne i socjalne*. Księga jubileuszowa wydana w piętnastą rocznicę ustanowienia Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2003, s. 47 i n. Por. M. Jabłoński, *Pojęcie i ochrona godności człowieka w orzecznictwie organów władzy sądowniczej w Polsce*, w: K. Complak (red.), *Godność człowieka jako kategoria prawna*, Wrocław 2001, s. 304 i n.

⁴⁶ Szerzej zob. A. Marciniak, *Ograniczenia egzekucji sądowej*, Łódź 1986, s. 1 i n.

innych mających zastosowanie zasad postępowania cywilnego⁴⁷. Należy mieć na względzie, że dążenie do ochrony dłużnika przed ingerencją w jego prawa i wolności musi co do zasady dokonywać się bezpośrednio lub pośrednio kosztem uprawnień wierzyciela.

Spojrzenie na egzekucję sądową z perspektywy jej podstawowych funkcji skłania do postawienia niepokojącej tezy, że dokonywane w ostatnich latach przeobrażenia postępowania wykonawczego kolidują z jego celami i funkcjami. W sposób nieadekwatny i nieuzasadniony ustawodawca wzmacnia pozycję procesową dłużnika⁴⁸, czego efektem może być nawet „fetyzyzacja zasady ochrony dłużnika”⁴⁹. Do przejawów takich działań należy zaliczyć wprowadzoną ustawą z 22.3.2018 r. o komornikach sądowych⁵⁰ powinność dokonywania przez komornika sądowego swoistej kontroli własności rzeczy ruchomych podlegających zajęciu⁵¹, która w istotny sposób ograniczyła praktyczne znaczenie tego sposobu egzekucji. Znamienna jest także postępująca przebudowa systemu środków nadzoru judykacyjnego. Na przykładzie instytucji zarządzeń wydawanych z urzędu (art. 759 § 2 KPC) obserwuje się znamiennej ewolucję mechanizmu uprawniającego pierwotnie sąd do „wydawania zaleceń i wskazówek”⁵², czy też zarządzeń o charakterze „*par excellence* wewnętrzno-instrukcyjnych”⁵³, a obecnie jako konstrukcji nakładającej na sąd ustawy obowiązek wydawania komornikowi sądowemu określonych zarzą-

⁴⁷ Por. J. Gudowski, O kilku naczelnych zasadach procesu cywilnego – wczoraj, dziś, jutro, w: Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Sołtyśkiemu, Poznań 2005, s. 1030 i n.

⁴⁸ Zob. M. Romańska, Badanie okoliczności materialno-prawnych, s. 489 i n.; Z. Woźniak, Badanie przedawnienia roszczenia w postępowaniu egzekucyjnym, w: M. Dziurda, T. Zembrzusi (red.), Praktyka wobec nowelizacji postępowania cywilnego – konsekwencje zmian, Warszawa 2021, s. 517 i n.

⁴⁹ Zob. K. Korzan, Status prawny komornika w ujęciu historycznym oraz jego odpowiedzialność za powstałą szkodę na tle celu postępowania egzekucyjnego oraz krytycznego spojrzenia na wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 grudnia 1993 r., PES 1995, Nr XIV, s. 10. Por. T. Zembrzusi, Zarządzenia sądu z urzędu, s. 163.

⁵⁰ Ustawa z 22.3.2018 r. o komornikach sądowych (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 850 ze zm.).

⁵¹ Szerzej zob. T. Zembrzusi, Zajęcie rzeczy w egzekucji z ruchomości, czyli tworzenie i unicestwienie węzła egzekucyjnego, w: A. Góra-Błaszczkowska, K. Flaga-Gieruszyńska, I. Gil (red.), Nowy model zawodu komornika sądowego i finansowania egzekucji sądowej, Sopot 2018, s. 215 i n.

⁵² Zob. M. Allerhand, Kodeks postępowania cywilnego. Część druga. Postępowanie egzekucyjne i zabezpieczające, Lwów 1933, s. 9.

⁵³ Zob. W. Zylber, Nadzór sądu, nad czynnościami komornika na podstawie art. 759 § 2 k.p.c., NP 1975, Nr 7–8, s. 298.

dzeń⁵⁴. Jeszcze większe kontrowersje wzbudza nałożenie na organy egzekucji obowiązku badania z urzędu przedawnienia⁵⁵. Zgodnie z art. 804 § 2 KPC organ egzekucyjny zobowiązany jest odmówić wszczęcia egzekucji, jeżeli zachodzi przedawnienie roszczenia stwierdzonego w tytule wykonawczym. Rozwiązanie wprowadzone do KPC nowelizacją z 4.7.2019 r.⁵⁶ bazuje na wątpliwym założeniu, że na gruncie postępowania egzekucyjnego przedawnienie jest jakoby możliwe do jednoznacznego zweryfikowania na podstawie przedkładanych dokumentów, zaś dokonywane przez organy ustalenia nie mają rzekomo charakteru materialnoprawnego, lecz opierają się wyłącznie na domniemaniach o charakterze procesowym. Rozumowanie to odnosi się także do postępowania klauzulowego, którego funkcją jest zbadanie zdolności tytułu egzekucyjnego do egzekucji przez zweryfikowanie, czy na podstawie określonego dokumentu możliwe jest prowadzenie egzekucji. Również w tym wypadku ustawa kreuje powinność badania złożonej kwestii materialnoprawnej w postaci oceny przedawnienia roszczenia objętego tytułem egzekucyjnym⁵⁷. Rozwiązania te są jednoznacznie oceniane jako „wysoce nietrafne, biorąc od uwagę funkcje postępowania klauzulowego i egzekucyjnego, charakter tytułu wykonawczego i istniejący model ochrony praw dłużnika”⁵⁸. Tego rodzaju konstrukcje procesowe budzą zasadnicze wątpliwości o charakterze ustrojowym, a nawet konstytucyjnym⁵⁹.

Ocena zasadności, wymagalności oraz zaskarżalności praw podmiotowych przez przyzmat prawa materialnego powinna należeć do wyłącznej kompetencji sądu na etapie postępowania rozpoznawczego, który dokonuje tejże oceny w ramach sprawowania wymiaru sprawiedliwości⁶⁰. Wynikająca z art. 804 KPC odrębność postępowania rozpoznawczego i egzekucyjnego powinna wyrażać

⁵⁴ Zob. *T. Zembrzusi*, Zarządzenia sądu z urzędu, s. 148 i n.; *H. Pietrkowski*, Nadzór sądu nad czynnościami komornika, s. 36 i n.

⁵⁵ Zob. *A. Torbus*, Uwzględnianie przez komornika upływu biegu terminu przedawnienia roszczenia. w: *R. Flejszar* (red.), Sądowe postępowanie egzekucyjne. Nowe rozwiązania prawne, Sopot 2020, s. 87 i n.

⁵⁶ Ustawa z 4.7.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2019 r. poz. 1469 ze zm.).

⁵⁷ Szerzej zob. *M. Muliński*, Zmiany w postępowaniu klauzulowym, s. 273 i n.

⁵⁸ Zob. *D. Zawistowski*, w: *T. Wiśniewski* (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom IV. Artykuły 730–1088, Warszawa 2021, s. 345 i n.

⁵⁹ Zob. *M. Jabłoński*, Konstytucyjność zmian w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego wprowadzonych ustawą z 22.3.2018 r. o komornikach sądowych, w: *J. Jagiela* (red.), Sądowe postępowanie egzekucyjne. Nowe wyzwania i perspektywy, Warszawa 2020, s. 33 i n.

⁶⁰ Zob. *Z. Woźniak*, Badanie przedawnienia roszczenia, s. 518.

bezwzględna zasadę, że treść tytułu wykonawczego ma być nie tylko wiążąca dla organów egzekucyjnych⁶¹, lecz także wolna od możliwości weryfikowania, czy podważania. Organy egzekucyjne nie powinny kwestionować zasadności i wymagalności obowiązku stwierdzonego tytułem wykonawczym⁶², zaś wszelkie kwestie materialnoprawne należy weryfikować przy zastosowaniu instytucji powództw przeciwegzekucyjnych.

Pesymistyczna jest diagnoza *M. Romańskiej*, że dokonywane w ostatnim okresie zmiany odnoszące się do postępowania egzekucyjnego nie miały bezpośrednio na celu poprawienia sytuacji procesowej wierzyciela⁶³. Mimo obserwowanych niepokojących tendencji i przekształceń postępowania egzekucyjnego należy wyrazić jednak nadzieję i oczekiwanie, że egzekucja sądowa w sprawach cywilnych będzie postrzegana zarówno przez legislatora, jak i sądy oraz strony prowadzonych postępowań z uwzględnieniem jej funkcji. Niezbędne jest *communis opinio*, że postępowanie to ma na celu zapewnienie skuteczności i realnej efektywności świadczeń wynikających z orzeczeń sądowych lub innych tytułów uprawniających do wszczęcia i przeprowadzenia egzekucji. Tylko takie podejście może być czynnikiem stabilizującym, chroniącym przed niepożądanymi i nieprzemyślanymi zmianami legislacyjnymi.

Struktura postępowania egzekucyjnego, składająca się z poszczególnych instytucji, instrumentów i mechanizmów procesowych, począwszy od złożenia wniosku o wszczęcie egzekucji, na pełnym zaspokojeniu roszczenia wierzyciela kończąc, jest powiązana z funkcjami egzekucji sądowej. Nie sposób przecenić funkcji ochronnej postępowania wykonawczego, która nie ogranicza się do aspektu indywidualnego i interesów wierzyciela, lecz charakteryzuje się aspektami ogólnymi o charakterze społecznym. Egzekucja sądowa musi być tak ukształtowana, aby tworzyć spójny system, a także stanowić wypadkową ochrony w niezbędnym zakresie interesu prywatnego oraz interesu publicznego⁶⁴. Pozbawiona swych tradycyjnych celów i funkcji stanie się jałowa, a także niezdolna do budowania i wzmacniania poczucia bezpieczeństwa prawnego.

⁶¹ Tożsama konstrukcja obowiązuje w administracyjnym postępowaniu egzekucyjnym. Zgodnie z art. 29 EgzAdmU organ egzekucyjny bada z urzędu dopuszczalność egzekucji administracyjnej; organ ten nie jest natomiast uprawniony do badania zasadności i wymagalności obowiązku objętego tytułem wykonawczym. Zob. *A. Różalska*, Powództwa przeciwegzekucyjne jako środki obrony merytorycznej dłużnika. Powództwo ekscydencyjne, PES 1997, Nr 28, s. 63 i n.

⁶² Por. *M. Romańska*, Badanie okoliczności materialnoprawnych, s. 502 i n.

⁶³ Zob. *ibidem*, s. 515.

⁶⁴ Zob. *S. Rosmarin*, Wadliwe czynności egzekucyjne, PPC 1935, Nr 13–14, s. 434.

Rozdział 2. Zasada równości stron w postępowaniu egzekucyjnym

prof. dr hab. Andrzej Jakubecki, dr Olimpia Marcewicz-Kochnio

I. Wprowadzenie

Zasada równości (równouprawnienia) stron procesu cywilnego jest powszechnie uznawana w doktrynie prawa procesowego cywilnego. Zalicza się ją do najważniejszych zasad procesowych. E. Waśkowski wymienia ją w drugiej kolejności w swym katalogu zasad, tuż po zasadzie dyspozycyjności, uważając ją za „zasadę bezwzględną”, czyli taką, która wynika z samej istoty procesu cywilnego¹. Z kolei według F. Kruszelnickiego zasada wysłuchania stron (będąca przejawem równości) należy do „zasad koniecznych”, bez których żaden proces nie może się obejść². Współcześnie zasada równości wywodzona jest z konstytucyjnej zasady równości wszystkich obywateli wobec prawa³.

Podkreślenia wymaga, że zasada ta nie została *expressis verbis* wyartykułowana w przepisach prawa procesowego cywilnego. Jej obowiązywanie uzasadniane jest istnieniem w KPC gwarancji oraz instytucji procesowych, w których znajduje ona swój wyraz⁴. Pomimo braku normy statuującej zasadę równości stron zasadę tę można więc wyinterpretować z obowiązujących przepisów⁵.

¹ E. Waśkowski, Zasady procesu cywilnego (z powodu Projektu Polskiej Procedury cywilnej), Rocznik Prawniczy Wileński, t. IV, Wilno 1930, s. 99 i n.; *tenże*, Podręcznik procesu cywilnego, Wilno 1932, s. 270 i n.

² F. Kruszelnicki, Zasady procesu cywilnego według polskiej procedury cywilnej, Głos Sądownictwa 1931, Nr 9, s. 470. Zob. też W. Miszewski, Proces cywilny w zarysie, Warszawa–Łódź 1946, s. 50.

³ A. Góra-Błaszczkowska, Zasada równości stron w procesie cywilnym, Warszawa 2008, s. 1; H. Mądrzak, w: H. Mądrzak (red.), Postępowanie cywilne, Warszawa 2003, s. 54; K. Piasecki, Postępowanie sporne rozpoznawcze, Warszawa 2004, s. 88.

⁴ J. Bodio, W. Graliński, Znaczenie zasady równouprawnienia stron w procesie cywilnym, Studia Iuridica Lublinensia 2016, vol. XXV, Nr 1, s. 254.

Zasady postępowania cywilnego są szczególnym przypadkiem ogólnych zasad prawa, będących przedmiotem zainteresowania teorii prawa⁶. Treść tych zasad jest szczegółowo analizowana w nauce poszczególnych gałęzi prawa i dziedzin prawa. Na zasady postępowania cywilnego można patrzeć z perspektywy szerszego pojęcia zasad procesowych w ogólności, które odnoszą się do różnych postępowań prawnych (zasady postępowania karnego, zasady postępowania administracyjnego, zasady postępowania sądowno-administracyjnego itd.). W tym ujęciu zasady postępowania cywilnego to zasady procesowe obowiązujące w postępowaniu cywilnym.

W teorii prawa wśród zasad prawa wyróżnia się zasady w ujęciu opisowym, dyrektywalnym oraz oceniającym⁷. Z kolei w nauce prawa procesowego cywilnego wspomina się o opisowych oraz dyrektywalnych zasadach postępowania⁸. Przez zasady procesowe w znaczeniu opisowym rozumie się pewne uogólnione sposoby (wzorce, modele) rozwiązywania określonych zagadnień⁹, a więc wypowiedzi zawierające charakterystykę określonych unormowań w obowiązują-

⁵ Taki model wywodzenia zasady prawa określany jest w teorii prawa mianem metody indukcyjnej. Zob. *J. Wróblewski*, *Zagadnienia teorii wykładni prawa ludowego*, Warszawa 1959, s. 257; *M. Kordela*, *Zasady prawa. Studium teoretycznoprawne*, Warszawa 2014, s. 16 i n.

⁶ *L. Leszczyński*, *Zasady prawa – założenia podstawowe*, *Studia Iuridica Lublinensia* 2016, vol. XXV, Nr 1, s. 11. Z licznych opracowań w literaturze polskiej zob. np. *J. Wróblewski*, *Prawo obowiązujące a „ogólne” zasady prawa*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego* 1965, Nr 42; *S. Wronkowska*, *M. Zieliński*, *Z. Ziemiński*, *Zasady prawa. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1974, *passim*; *G. Moroń*, *Zasady prawa. Pojmowanie i typologia a rola w wykładni prawa i orzecznictwie konstytucyjnym*, Poznań 2011, *passim*; *M. Kordela*, *Zasady Prawa. Studium teoretycznoprawne*, Poznań 2012, *passim*; *M. Korycka-Zirk*, *Teorie zasad prawa a zasada proporcjonalności*, Warszawa 2012, *passim*; *S. Tkacz*, *O zintegrowanej koncepcji zasad prawa w polskim prawoznawstwie (od dogmatyki do teorii)*, Toruń 2014, *passim*; *L. Leszczyński*, *G. Moroń*, *Pojęcie i treść zasad prawa oraz generalnych klauzul odsyłających*, *Uwagi porównawcze*, *Annales UMCS. Sectio G* 2013, Vol. LX, Nr 1, s. 80 i n.

⁷ *S. Wronkowska*, *M. Zieliński*, *Z. Ziemiński*, *Zasady prawa*, s. 31. Jak zauważa *M. Uliasz*, *Zasada jawności sądowego postępowania egzekucyjnego w dobie informatyzacji*, Warszawa 2019, s. 89, zasady prawa, jako wypowiedzi oceniające, są rzadko eksponowane w literaturze i zazwyczaj pełnią rolę służebną wobec zasad-dyrektyw. W niektórych opracowaniach w ogóle się ich nie wymienia. Zob. np. *M. Zieliński*, *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2010, s. 35.

⁸ *H. Mądrzak*, *O pojmowaniu naczelných zasad postępowania cywilnego*, w: *E. Łętowska* (red.), *Proces i prawo. Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego*, Warszawa 1989, s. 387. Por. *A. Torbus*, *Zarys teoretyczny zasad postępowania cywilnego*, w: *E. Marszałkowska-Krześ*, *I. Gil*, *Ł. Błaszczak* (red.), *Kodeks postępowania cywilnego z perspektywy pięćdziesięciolecia jego obowiązywania. Doświadczenia i perspektywy*, Sopot 2016, s. 89 (przypis 29); *A. Góra-Błaszczkowska*, *Zasada równości stron*, s. 53 i n.

⁹ *H. Mądrzak*, *O pojmowaniu naczelných zasad*, s. 391.

cym stanie prawnym¹⁰. Na zasady w znaczeniu dyrektywalnym składają się zaś wiążące normy prawne wyznaczające pewien sposób postępowania o charakterze nadrzędnym w stosunku do innych norm¹¹. W tym ujęciu zasada prawna musi wyróżniać się szczególną doniosłością pośród pozostałych norm prawnych¹².

We współczesnej nauce prawa procesowego cywilnego zdaje się dominować podejście, zgodne z którym zasady postępowania cywilnego postrzega się głównie jako założenia konstrukcyjne postępowania, które określają sposoby lub kierunki rozstrzygania podstawowych zagadnień procesowych, o podstawowym znaczeniu dla struktury postępowania i realizacji jego celów¹³. W ujęciu *W. Broniewicza* są to dyrektywy sprawności postępowania, zapewniające wypełnienie jego funkcji¹⁴. W przeszłości mocno eksponowane było nieco inne ujęcie zasad jako centralnych (wiodących, przewodnich) idei odnoszących się do systemu prawa procesowego, w którym podkreślano powiązanie z uwarunkowaniami społeczno-ustrojowymi oraz politycznymi¹⁵. Trudno byłoby negocować, że wspomniane wyżej „założenia konstrukcyjne” procesu są konsekwencją hołdowania określonym ideom prawniczym. Zmiana w podejściu wyraża się jednak w „odideologizowaniu” owych idei prawniczych i uwolnieniu ich od wątków politycznych¹⁶.

¹⁰ Szerzej na temat zasad prawa jako wypowiedzi opisowych zob. *S. Wronkowska, M. Zielińska, Z. Ziemiński*, *Zasady prawa*, s. 31.

¹¹ *Ibidem*, s. 27.

¹² *T. Gizbert-Studnicki*, *Zasady i reguły prawne*, PiP 1988, Nr 3, s. 18.

¹³ *H. Dolecki*, *Ciężar dowodu w polskim procesie cywilnym*, Warszawa 1998, s. 79; *H. Mądrzak*, *O pojmowaniu naczelných zasad*, s. 389 i n.; *A. Jakubecki*, *Naczelne zasady postępowania cywilnego w świetle nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego*, w: *Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd Katedr Postępowania Cywilnego w Zakopanem (7–9.10.2005 r.)*, Kraków 2006, s. 350; *A. Jakubecki*, w: *A. Jakubecki* (red.), *System prawa procesowego cywilnego*, t. V, *Postępowanie zabezpieczające*, Warszawa 2016, s. 95.

¹⁴ *W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki*, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2020, s. 70.

¹⁵ Zob. np. *J. Jodłowski*, *Zasady naczelné socjalistycznego postępowania cywilnego*, w: *J. Jodłowski* (red.), *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*, Wrocław–Warszawa 1974, s. 54; *W. Berutowicz*, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1984, s. 268 i n. Zob. *H. Mądrzak*, *O pojmowaniu naczelných zasad*, s. 389 i n.

¹⁶ Por. *H. Mądrzak*, *O pojmowaniu naczelných zasad*, s. 389; *A. Jakubecki*, *Naczelne zasady postępowania*, s. 350 i n.

II. Miejsce zasady równości wśród zasad postępowania cywilnego

Wśród zasad postępowania cywilnego wyróżnia się tzw. naczelną zasadę postępowania, których cechą jest to, że mają znaczenie dla całego systemu postępowania cywilnego (lub poszczególnych jego rodzajów), a nie tylko do określonych instytucji procesowych, oraz że mają wiodący charakter dla realizacji funkcji postępowania cywilnego¹⁷. W nawiązaniu do stanowiska *H. Mądrzaka*, naczelną zasadę postępowania cywilnego można określić jako uogólnioną w drodze abstrakcji naukowej wzorce (modele), w myśl których możliwe jest ukształtowanie struktury postępowania cywilnego w jej najbardziej istotnych elementach¹⁸.

W związku z powyższym zauważyć trzeba, że w polskiej doktrynie zasada równości stron postępowania jest powszechnie uważana za naczelną zasadę procesu cywilnego¹⁹. W nauce zwraca się uwagę, że realizacja zasady równości stron jest jednym z najważniejszych elementów składających się na sprawiedliwe i rzetelne rozpatrzenie sprawy²⁰. Z zasady tej wywodzi się konieczność dania każdej stronie okazji do przedstawienia swych racji dotyczących okoliczności istotnych dla rozstrzygnięcia²¹. Zasada ta wynika z samej istoty dwustronnego i kontradyktoryjnego procesu²². Jasne jest zatem, że najszerze wypowiedzi na ten temat, co zrozumiałe, odnoszą się do procesowego trybu postępowania rozpoznawczego. Wobec braku w KPC wyraźnego przepisu konstytuującego zasadę równości, jej obowiązywanie uzasadniane jest w szczególności art. 5, 117, 136 § 2, art. 168–169, 206 § 2, art. 210, 212, 214, 327, 357 § 2 i innymi²³.

¹⁷ *J. Jodłowski*, *Zasady naczelną*, s. 52 i n.

¹⁸ *H. Mądrzak*, *O pojmovaniu naczelných zasad*, s. 393. Pogląd ten akceptuje także *H. Dolecki*, *Ciężar dowodu*, s. 79 i n.

¹⁹ Z wielu zob. *J. Jodłowski*, *Zasady naczelną*, s. 73; *S. Włodyka*, *Pojęcie postępowania cywilnego i jego rodzaje*, w: *J. Jodłowski* (red.), *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*, Ossolineum 1974, s. 306 i n.; *A. Góra-Błaszczkowska*, *Zasada równości stron*, s. 53, 69; *J. Bodio*, *W. Graliński*, *Znaczenie zasady równouprawnienia stron*, s. 258.

²⁰ *A. Łazarska*, *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012, s. 427.

²¹ *A. Góra-Błaszczkowska*, *Zasad równości stron*, s. 69 i n.

²² *E. Waśkowski*, *Podręcznik procesu cywilnego*, s. 77; *A. Jakubecki*, *Ewolucja zasad*, s. 371.

²³ Por. *W. Broniewicz*, *A. Marciniak*, *I. Kunicki*, *Postępowanie cywilne w zarysie*, s. 78; *J. Bodio*, *W. Graliński*, *Znaczenie zasady równouprawnienia stron*, s. 258; *A. Góra-Błaszczkowska*, *Zasada równości stron*, s. 70 i n.

Istota zasady równości przejawia się w dwóch płaszczyznach²⁴, a mianowicie w prawie do wysłuchania oraz w równości środków procesowych służących stronom dla obrony ich praw (tzw. równość środków „walki”²⁵ czy równość „bronii”²⁶). Jeśli chodzi o równość procesowych środków „walki”, to sprowadza się ona do zapewnienia obu stronom jednakowych środków obrony przy uwzględnieniu odmienności ich pozycji procesowej. Myśl tę wyraża łacińska paremia: *non debet actor illicere, quod reo non permittitur*²⁷. Wśród przepisów będących przejawami zasady równości środków procesowych wskazuje się w szczególności regulacje dotyczące wyłączenia sędziego, kosztów sądowych, doręczeń, posiedzeń sądu, protokołów, przywrócenia terminu, postępowania dowodowego, wyroków, środków zaskarżenia i wielu innych²⁸. Prawo do wysłuchania z kolei sprowadza się do zapewnienia stronom możliwości przedstawienia swoich twierdzeń i obrony interesów (paremia: *audiatur et altera pars*²⁹). Przejawami realizacji prawa do wysłuchania w KPC są przepisy dotyczące pism procesowych, przebiegu rozprawy, wystąpień końcowych stron i inne³⁰. Trafnie zwraca się uwagę, że właściwie każda instytucja procesowa może być analizowana przez pryzmat zapewnienia stronom równości, a poszczególne instytucje procesowe będące przejawem równości środków walki oraz prawa do wysłuchania nie mają rozdzielnego charakteru i nierzadko się pokrywają bądź przenikają³¹.

Istniejący stan prawny w zakresie równości stron postępowania cywilnego uważany jest za satysfakcjonujący³², choć niewątpliwie istnieją przykłady instytucji, w których z określonych przyczyn ustawodawca odstępuje od tej za-

²⁴ E. Waśkowski, *Zasady procesu cywilnego*, s. 279 i n.; E. Wengerek, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, PiP 1955, Nr 11, s. 780 i n.; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2004, s. 58 i n.; H. Dolecki, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2013, s. 55; J. Jodłowski, w: J. Lapierre, J. Jodłowski, Z. Resich, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2016, s. 153.

²⁵ E. Wengerek, *Zasada równości stron*, s. 781.

²⁶ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasad równości stron*, s. 90.

²⁷ Nie powinno być zezwolone powodowi to, na co nie zgadzamy się względem pozwanego.

²⁸ E. Wengerek, *Zasada równości stron*, s. 794; A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron*, s. 70.

²⁹ Niech będzie wysłuchana także druga strona.

³⁰ Zob. np. A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron*, s. 90; P. Osowy, *Problemy dotyczące dostosowania polskiego prawa sądowego cywilnego do prawa europejskiego – ochrona praw i wolności na przykładzie prawa do sądu*, Rejent 2000, Nr 12, s. 89 i n.

³¹ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron*, s. 83.

³² *Ibidem*, s. 70.